

ESHATOLOGIA ORTODOXĂ BAZATĂ PE CREDINȚA ÎN ÎNVIERE ȘI SPECTRUL SFÂRȘITULUI ÎN MENTALITATEA CONTEMPORANĂ

Pr. dr. Ilie MACAR

După o epocă în care rațiunea umană era considerată suverană și măsură a tuturor lucrurilor, iar cunoștințele științifice complete și intangibile, având caracterul unor dogme, au început să se afirme tot mai pregnant în lume incertitudinea, nonsensul existențial și spectrul sfârșitului iminent a tot ce există. Dezvoltarea științei a demonstrat că însăși cunoașterea pe această cale lărgeste sfera celor care rămân necunoscute, iar savanții sinceri recunosc astăzi că singura atitudine real științifică este aceea de smerenie, aceea care constă în a afirma cât mai des că noi nu știm și nu putem cunoaște, pe această cale, până la capăt, blocându-ne în nonsens¹.

Descoperirile științifice recente permit ipoteza cea mai plauzibilă despre o origine temporală a universului, care postulează un început în timp al său, chiar dacă nu demonstrează dacă, la origine, a avut loc un act divin de creație. Dar cu toate că teoria aceasta nu este încă acceptată de toți fizicienii (unii opunându-i concepția despre un univers ciclic, etern, care comportă faze de expansiune și de contracție), ceea ce ne arată „Big bang”-ul (marea explozie) este faptul că, din punct de vedere științific, nu este absurd a crede într-o creație divină, care are un sens, o finalitate pozitivă dată de Creator. Teoria în cauză (singura plauzibilă, de altfel, din punct de vedere științific) nu demonstrează această creație, dar o face mai credibilă, mai verosimilă, mai probabilă, legând-o strâns de datul revelat biblic și de fundamentul creștinismului – Învierea lui Hristos, prin care se explică totul și prin care toate primesc un sens².

¹ Louis-Marie Vincent, *Peut-on croire à la résurrection?*, Éd. Dervy-Livres, Paris, 1988, p. 247.

² *Ibidem*, p. 250.

S-a spus, pe bună dreptate, că teoria universului ciclic, care presupune o rotație infinită a timpului circular și a reîncarnării spiritelor, s-a dezvoltat și persistă acolo unde lipsește credința într-un Dumnezeu personal, transcendent și creator al lumii din nimic. În lumina Revelației divine, a cărei culme o reprezintă Învierea lui Hristos, totul primește un sens și are o finalitate pozitivă, așa cum vom încerca să arătăm în cele ce urmează. Fără acceptarea datului revelat și fără a primi speranța învierii, a cărei pârgă S-a făcut Hristos, nu putem ajunge decât la concluzia disperată a lui Jaspers: „Suntem aruncați de o mână necunoscută într-un univers absurd”.

Învierea trupurilor este o afirmație concretă și o promisiune esențială a Revelației divine, iar eshatologia nu poate fi separată de cosmologie, deoarece ea definește țelul suprem al speranței umane. A crede că, după disoluția sa, acest trup va putea, într-o zi, să se reconstituie într-o unitate „biologică” funcțională și că învierea sa este posibilă înseamnă a accepta această dogmă cu toate consecințele sale în planul universului și al materiei³. Acest lucru nu este însă contrar cercetărilor științifice contemporane, ba dimpotrivă, concordă în multe puncte cu acestea, ceea ce, de altfel, autorul citat o demonstrează cu succes în continuare⁴.

Ca fundament al religiei creștine, Învierea lui Hristos pune în evidență valoarea deplină a vieții omului pe care o reorientează spre viața veșnică, dându-i convingerea că nu moartea are cuvântul din urmă, ci viața și fericirea împreună cu Hristos. Învierea Domnului înseamnă cea mai puternică afirmare a vieții, „ea constituie o categorică și ireductibilă antiteză a nimicirii”⁵.

Călcând cu moartea pe moarte, Mântuitorul a deschis porțile nemuririi pentru toți oamenii, ca expresie a iubirii divine prin care a putut să restaureze făptura în starea primordială și să o ridice pe planul unei noi relații cu El.

Nimicirea fizică a omului – semn vădit al existenței răului în lume – este un fenomen contrar scopului pentru care Dumnezeu a rânduit creația. Moartea, ca urmare a răului spiritual și fapt incontestabil al disoluției existenței pământești, nu e un proces firesc, ci unul împotriva firii, o degradare a făpturii Creatorului.

³ *Ibidem*, p. 251.

⁴ *Ibidem*, pp. 267-331.

⁵ Pr. drd. Ilie Moldovan, *Teologia Învierii în opera Sfântului Maxim Mărturitorul*, în „Studii Teologice”, anul XX (1968), nr. 7-8, p. 512.

Spre deosebire de platonism, de curentele gnostice și de filozofii orientale pentru care încetarea vieții biologice nu înseamnă decât eliberarea sufletului din închisoarea trupului, Revelația afirmă clar că Dumnezeu vrea viața pământească cu toate funcțiile ce o țin în mod natural. El a creat oameni alcătuiți cu trup și suflet, iar răscumpărarea și restaurarea ființei umane întregi s-a săvârșit între cei doi poli: întruparea și învierea din morți a Fiului lui Dumnezeu. De aceea, s-a spus pe bună dreptate, în lumina învățaturii patristice, că „Învierea e mântuirea lumii, nu mântuirea de lume”⁶.

I. Eshatologia individuală. Elemente de tanatologie ortodoxă

1. Învierea, taina eshatologiei creștine

Învierea Domnului nostru Iisus Hristos este taina eshatologiei creștine, căci în actul învierii Sale este ascunsă și descoperită, în același timp, starea ultimă și definitivă a creaturii întregi, în frunte cu omul pentru care au fost făcute toate.

Prin învierea Sa, Hristos ne-a dezvăluit taina morții și ne-a adus adevărata speranță a vieții. Când femeile cucernice, purtătoare de mir, se îndreptau spre mormânt în dimineața Învierii, se întrebau între ele: „Cine ne va prăvăli piatra de la ușa mormântului?” (Mc. 16, 3). Această întrebare și-au pus-o oamenii, într-o formă sau alta, de când e lumea: „Cine ne va prăvăli piatra de pe taina morții? Cine ne va arăta ceea ce este dincolo de moarte?” Dacă n-ar fi înviat Hristos, la această taină și la aceste întrebări n-am fi avut răspuns. Dar înviind Hristos, El a înlăturat piatra de pe taina morții, descoperindu-ne că sufletul nu moare, că și trupurile noastre vor învia, transfigurate, cum a fost și trupul Său după Înviere, putând intra și ieși prin ușile încuiate, fiind de altă calitate decât materia obișnuită și trăind în alte dimensiuni ale timpului și ale spațiului⁷.

a) Moartea ca plată a păcatului. Judecata particulară

Dintotdeauna moartea a deconcertat ființa umană, în primul rând pentru că este concepută ca ceva nefiresc, ca un cumplit accident în lumea creată, de care se face vinovat el însuși, omul.

⁶ *Ibidem*, p. 523.

⁷ IPS dr. Antonie Plămădeală, *Cuvinte la zile mari*, Sibiu, 1989, p. 224.

De când s-a ivit în lume păcatul, s-a tulburat toată firea: a ființelor și a lucrurilor. Omul trebuia de acum să-și afle locul într-o lume care nu este aceea menită lui dintru început. Prezența lui Dumnezeu i s-a învăluit, iar în această întunecime un păcat naște alt păcat, omul ajungând să fie singur cu vina lui. Dar, deoarece prin firea lui el e creat după chipul lui Dumnezeu, omul caută prin puterile sale să ajungă deopotrivă cu Dumnezeu Creatorul⁸. De aceea, ca singura ființă conștientă de pe pământ, moartea îl tulbură amarnic în încercarea lui zadarnică de a găsi un remediu.

Moartea a fost considerată, încă din vechime, „o cortină imobilă”, dincolo de care s-au bănuit răspunsuri definitive la marile întrebări, în încercarea de a da la o parte vălul sau măcar de a întrezări ceva prin pânza lui. Această strădanie n-a cunoscut niciodată limite sau renunțări, elaborând păreri dintre cele mai bizare, desfășurate haotic în câmpul larg al imaginației. Descoperirea dumnezeiască a fost aceea care, mai întâi în chip umbrat în Vechiul Testament, apoi desăvârșit în Noul Testament, deși a lăsat moartea în continuare ca „o cortină imobilă”, a făcut-o străvezie, astfel încât credincioșii creștini văd prin ea cu ochii credinței, atât cât a considerat Dumnezeu de trebuință să fie văzut⁹.

Taina morții ne este explicată de cuvântul lui Dumnezeu, iar prin lucrarea Sfântului Duh ea se face chiar accesibilă și deschisă simțurilor curățite prin har, după experiențele duhovnicești ale marilor asceți creștini¹⁰.

Moartea este despărțirea sufletului de trupul cu care a fost unit prin voia lui Dumnezeu, și tot prin voia lui Dumnezeu despărțit, pentru ca răul să nu devină veșnic în firea omului. Această despărțire s-a produs ca urmare a căderii omului în păcat (Gen. 2, 17), în urma căruia trupul a încetat a mai fi nesticăcios, așa cum a fost creat el de la început de Creator (Gen. 1, 31).

Moartea este pedeapsa omului nemuritor, pedeapsa cu care a fost el lovit pentru neascultare, „pentru că plata păcatului este moartea”

⁸ Adrienne von Speyr, *Misterul morții*, traducere de Alexandru Șahighian, Editura Anastasia, 1996, p. 13.

⁹ Drd. Ierom. Antonie Plămădeală, *Învățătura ortodoxă despre rai și iad*, în „Studii Teologice”, anul XX (1968), nr. 7-8, p. 558.

¹⁰ Părintele Mitrofan, *Viața repausașilor noștri și viața noastră după moarte*, traducere din limba franceză de Mitropolitul Iosif, vol. I, Editura Anastasia, 1993, pp. 14-32.

(Rom. 6, 23); dar moartea are și un sens pozitiv, acela de a stăvili expansiunea răului în ființa umană. Prin moarte, omul e despicat și sfâșiat în chip dureros în cele două părți din care este alcătuit, iar după moarte, el încetează practic a mai fi în ființa lui deplină, căci sufletul lui există de acum separat, precum și trupul (Eccl. 12, 7).

În ciuda aparentei desființări, trupul continuă să existe, chiar dacă vedem că se preface în pământul din care a fost luat. El continuă să existe în însăși putrezirea sa, ca sămânța în pământ, în așteptarea unirii de a doua cu sufletul, după care devine nemuritor (In 12, 24). O excepție de la regula descompunerii în elementele pământului o reprezintă trupurile multor sfinți, care rezistă putrezirii, fiind pătrunse din belșug de harul lui Dumnezeu și, „în însăși tinda morții, ele ivesc începutul slăvitei lor învieri (...). Asemenea trupuri sunt moarte și vii totodată – moarte după natura umană, vii după prezența în ele a Sfântului Duh. Ele mărturisesc în ce măreție și sfințenie a fost creat omul de către Dumnezeu și că această măreție, această sfințenie i-au fost restituite prin răscumpărare”¹¹.

În ce privește sufletul, cuvântul lui Dumnezeu ne descoperă că el este nemuritor, păstrând identitatea noastră personală în mod deplin, cu încărcătura însușirilor bune sau rele, așa cum s-a pregătit în timpul vieții pământești. Conform însușirilor bune sau rele pe care le-au deprins în mod liber, sufletele au parte dincolo fie de compania îngerilor luminii, fie de a celor căzuți. După natura lor, sufletele fac parte din aceeași categorie de ființe cu îngerii, deosebindu-se calitativ, la fel ca și ei, în funcție de calitatea bună sau rea însușită prin voință liberă de însăși firea lor, la origine neprihănită și sfântă¹².

Dovezi suficiente și incontestabile în acest sens găsim atât în Sfânta Scriptură, cât și în scrierile Sfinților Părinți.

Mântuitorul Hristos a făgăduit tâlharului pocăit mutarea neîntârziată a sufletului de pe cruce în rai: „Adevărat grăiesc ție, astăzi vei fi cu mine în rai” (Lc. 23, 43). După moarte, săracul Lazăr a fost dus de îngeri într-o parte a raiului numită „sânul lui Avraam”, iar bogatul nemilostiv a avut parte de iad (Lc. 16, 22-23). Sufletele dreptilor, despărțite de trupuri, așteaptă fericite în cer învierea trupurilor,

¹¹ Ignatie Briancianinov, *Cuvânt despre moarte*, traducere din limba rusă de Alexandru Monciu-Sudinschi, ediția a II-a, Editura Ileana, f.a., p. 9.

¹² *Ibidem*, p. 10.

iar în iad, aceeași înviere este așteptată de păcătoși în chinuri groaznice (Apoc. 6, 10-11). Când trâmbița învierii va suna, morții vor învia la chemarea Fiului lui Dumnezeu (Mt. 24, 31; In 5, 25), la fel cum, oarecând, Lazăr cel mort de patru zile, auzind acest glas, a înviat (In 11, 43-44).

Potrivit învățaturii Sfinților Părinți, adânc înrădăcinată în cuvântul inspirat al Scripturii, după moarte, sufletele sunt supuse Judecății particulare, în urma căreia merg în rai sau în iad, după cum au făcut binele sau răul în viața pământească¹³.

Parabola bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr constituie, în general, punctul de sprijin în existența raiului și a iadului îndată după Judecata particulară. De altfel, Sfântul Apostol Pavel are această convingere, când spune: „Și precum este rânduit oamenilor o dată să moară, iar după aceea să fie judecata” (Evr. 9, 27).

Credința aceasta o găsim afirmată de Biserică de la început. Sfinții Părinți: Clement Romanul, Iustin Martirul și Filosoful, Ciprian al Cartaginei, Grigorie de Nyssa, Macarie Egipteanul, Ioan Gură de Aur, Chiril Alexandrinul, Nil Ascetul și alții, afirmă în termeni aproape identici această învățătură, potrivit căreia, existența după moarte, atât în rai cât și în iad, este personală și conștientă. Sufletele își amintesc tot ceea ce au făcut și recunosc dreapta lor rânduire acolo unde sunt, cu toate că atât recompensele, cât și pedepsele de după Judecata particulară sunt provizorii, ele urmând a deveni definitive abia după Judecata universală¹⁴.

Dar atât Judecata particulară, cât și Judecata universală au fost rânduite pentru că a pătruns păcatul în lume și prin păcat moartea. Tema morții ca plată pentru păcat revine în actualitate cu un interes deosebit, cu atât mai mult cu cât omul contemporan este din ce în ce mai nemulțumit de „explicațiile” spiritualiste din spațiul extracreștin.

În ultimele decenii, problema existenței sufletului după moarte – uitată în mare parte în Occidentul dominat de raționalism și scepticism – a început să fie pusă în discuție din ce în ce mai serios, după relatările despre așa-numitele „trăiri de după moarte” ale unor oameni care au „revenit” la viață și au descris ceea ce au văzut.

¹³ IPS dr. Antonie Plămădeală, *Despre rai și iad*, Sibiu, 1995, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, p. 17.

Aceste „trăiri” contemporane, cunoscute sub numele de „experiențe de după moarte” sau „experiențe din pragul morții”, nu au lăsat o amprentă prea adâncă în lumea ortodoxă, deoarece ele sunt realități tainice, tratate în scrierile Sfinților Părinți, și reprezintă teme cunoscute în Răsăritul creștin.

Trebuie subliniat faptul că au existat mai multe învieri din morți, cum ar fi: învierea fiului văduvei din Sarepta Sidonului de către Proorocul Ilie (III Rg. 17, 21), cele trei învieri săvârșite de Mântuitorul Hristos: a fiului văduvei din Nain (Lc. 7, 14), a fiicei lui Iair (Lc. 8, 54), a lui Lazăr cel mort de patru zile (In 11, 44); învierea Tavitei prin credința Apostolului Petru (Fp. 9, 40), precum și învierea lui Eutihie la intervenția Sfântului Apostol Pavel (Fp. 20, 12). Totuși nici unul dintre acești înviați nu ne-a lăsat o descriere exactă a ceea ce se întâmplă atunci când se desparte sufletul de trup sau aspecte ale vieții de dincolo. Noi nu avem în Biserică scrieri care să arate cu lux de amănunte ceea ce simte sufletul când trăiește în afara trupului și care sunt sentimentele care îl stăpânesc când intră din nou în trup, în afară de unele descoperiri făcute de Dumnezeu anumitor sfinți despre realitatea raiului și a iadului, mai bine zis niște avertismente sau atenționări cu privire la responsabilitatea vieții pământești a omului.

O explicație este faptul că adevărații creștini nu sunt stăpâniți de o asemenea curiozitate, atât timp cât ei au cuvântul Revelației dumnezeiești în care cred și nu sunt interesați să afle altfel de „confirmări” ale vieții de dincolo. Potrivit cuvântului lui Avraam din pilda bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr: „Dacă nu ascultă de Moise și de prooroci, nu vor crede nici dacă ar învia cineva din morți” (Lc. 16, 31), adevărații creștini știu că omul dominat de ispitele trupului nu va crede în cuvântul lui Dumnezeu nici dacă va auzi și cele mai uimitoare lucruri, el fiind gata să le atribuie altor cauze¹⁵.

Există și mărturii mai vechi, chiar din afara spiritualității creștine, care atestă anumite „trăiri extracorporale”, dar ceea ce a făcut senzație în ultimul timp provine din observațiile psihiatrului american Raymond Moody asupra unui număr însemnat de persoane care au trecut prin starea de moarte clinică și au relatat „trăirile” lor¹⁶.

¹⁵ Hierotheos Vlachos, Mitropolit de Nafpaktos, *Viața după moarte*, traducere de Adrian Tănăsescu Vlas, Editura Buna Vestire, Galați, 2000, p. 88.

¹⁶ Dr. Raymond Moody, *Viața după viață*, Editura Axul Z, Chișinău, 1993.

Părintele Serafim Rose, care tratează această temă din perspectiva experienței patristice ortodoxe, face o analiză critică a concepțiilor susținute de dr. Moody.

Cercetătorii din Occident au observat că unii oameni, în clipa morții sau după ce și-au revenit din starea de moarte clinică, au văzut multe fapte ciudate care nu pot fi interpretate de știința medicală clasică. Există mai multe cauze ale acestor trăiri, prima fiind apropierea de moarte, când sufletul se află între viața biologică și viața extracorporală. A doua cauză o reprezintă apropierea duhurilor bune și a celor rele, lucru afirmat de numeroși sfinți, fapt cu atât mai evident cu cât omul suferă și în viață înrâuririle demonilor și se bucură de ocrotirea îngerilor. Cu atât mai mult se întâmplă acest lucru în clipa despărțirii sufletului de trup. O a treia cauză ar reprezenta-o progresul științelor medicale, care face ca oamenii să trăiască experiența morții clinice pentru mai multe ore și chiar zile¹⁷.

Faptul că dr. Moody încearcă să sistematizeze științific aceste mărturii și fenomene, fără a avea însă o concepție clară, dinainte stabilită, asupra stărilor pe care sufletul le are de suportat în momentul morții, îl predispune la numeroase confuzii și concepții greșite cu privire la această experiență, care, în nici un caz, nu pot fi corectate ulterior printr-o simplă colecție de relatări și interpretări particulare. Autorul însuși admite că, de fapt, este imposibil să studiezi științific această problemă și, în cele din urmă, acceptă ipoteza explicării fenomenului prin experiențe paralele, precum cele oferite de scrieri oculte, cele ale lui Swedenborg sau *Cartea tibetană a morților*, afirmând că intenționează să cerceteze îndeaproape „vasta literatură a fenomenelor oculte și paranormale”, pentru a-și îmbogăți capacitatea de înțelegere a fenomenelor studiate¹⁸.

Analiza pe care o face Părintele Serafim Rose cărții lui Moody și altora similare evidențiază faptul că, deși ele ne oferă suficiente date despre experiențele efective de moarte clinică și din pragul morții, unele demne de toată atenția, totuși unii oameni interpretează deja aceste experiențe într-un mod ostil învățăturii creștine tradiționale despre viața de apoi. Lipsa „datului revelat” al religiei creștine, lipsa credinței în Hristos și în Înviere îi fac pe interpreții

¹⁷ Ierom. Serafim Rose, *Sufletul după moarte*, traducere din limba engleză de Constantin Jinga, Editura Anastasia, 1996, p. 17.

¹⁸ *Ibidem*, p. 18.

acestor experiențe să le considere ca și cum ele ar „dezaproba” fie existența raiului, fie (mai cu seamă) pe cea a iadului.

Preocuparea majoră față de acest fenomen, care pare să fi devenit unul dintre „semnele vremii”, un simptom al interesului religios al zilelor noastre, nu este, așadar, lipsită de riscuri. Cei care descriu astfel de experiențe „post-mortem” nu au ei înșiși, cel mai adesea, o interpretare clară a fenomenului, fapt pentru care ei caută, adeseori, asemenea interpretări în textele spiritiste sau în ocultism.

Există și oameni religioși care, simțindu-și stabilitatea propriilor credințe în pericol, neagă pur și simplu experiențele de acest gen, așa cum sunt ele descrise, situându-le pe tărâmul halucinațiilor. Aceasta este atitudinea adoptată și de unele grupări protestante, care consideră că sufletul, după moarte, ori se scufundă într-o stare de inconștiență, ori se duce imediat să fie „cu Hristos”. Există de asemenea și concepția neoprotestantă adventă, care respinge cu totul ideea supraviețuirii sufletului, indiferent de evidența care i-ar putea fi prezentată¹⁹.

Biserica Ortodoxă are o învățătură și o perspectivă cât se poate de precise asupra vieții de apoi, începând chiar din momentul morții. Această doctrină este cuprinsă în Sfânta Scriptură, în scrierile Sfinților Părinți (în special în cele privitoare la experiențele specifice sufletului după moarte) și în numeroase „Vieți” ale sfinților și antologii cu experiențe personale de acest tip. Creștinul ortodox are la dispoziție, așadar, o adevărată comoară de scrieri, cu ajutorul cărora poate dobândi o bună înțelegere a noilor experiențe „post-mortem” și le poate evalua în lumina întregii învățături creștine despre viața de apoi²⁰.

Când vorbim despre moarte, ne gândim la păcatul protopărinților noștri Adam și Eva, care au cauzat-o. În acest sens, trebuie spus că la început moartea nu era ceva firesc pentru oameni, dar că ea a fost implantată în firea umană și acționează ca un parazit²¹.

În Sfânta Scriptură se afirmă în mod repetat că nu Dumnezeu a creat moartea, ci că moartea a pătruns în lume din cauza păcatului primilor oameni. „Căci Dumnezeu n-a făcut moartea și nu se bucură de pieirea celor vii” (*Cartea înțelepciunii lui Solomon* 1, 13-14).

¹⁹ *Ibidem*, p. 14.

²⁰ *Ibidem*, p. 15.

²¹ H. Vlachos, *op. cit.*, p. 33.

Dumnezeu, fiind binele desăvârșit, nu putea să producă răul. El l-a creat pe om cu posibilitatea de a deveni nemuritor sau muritor, iar aceasta rezidă în taina libertății. Moartea este ca un intrus, un parazit pentru natura umană, rezultatul și rodul păcatului lui Adam, care s-a transmis și urmașilor săi prin firea contaminată pe care o poartă: „Precum printr-un om a intrat păcatul în lume și prin păcat moartea, așa moartea a trecut la toți oamenii, pentru că toți au păcătuit în el” (Rom. 5, 12).

După păcatul strămoșesc, moartea a devenit ceva obișnuit pentru oameni, mai întâi moartea spirituală, care reprezintă despărțirea omului de Dumnezeu, și apoi moartea fizică, adică despărțirea sufletului de trup la momentul rânduit pentru fiecare.

Dar, spre deosebire de teologia Sfinților Părinți, care este aceea a Bisericii nedivizate, teologia apuseană privește dintr-un unghi diferit această problemă²², iar acest lucru nu este lipsit de consecințe majore în planul receptării în lume a cuvântului lui Dumnezeu. Teologia apuseană privește moartea ca pe o modalitate aleasă de Dumnezeu pentru a-l pedepsi pe om pentru păcatul său, urmând presupunerilor Fericitului Augustin, care consideră moartea rezultatul hotărârii lui Dumnezeu de a privi neamul omenesc ca fiind vinovat și de a-l pedepsi pentru păcatul pe care l-a comis Adam. Unele concepții protestante au ajuns la concluzia că Dumnezeu este cauza morții, iar o altă teorie, inseparabil legată de aceasta, susține că diavolul este unealta lui Dumnezeu în îndeplinirea hotărârii Sale de a pedepsi neamul omenesc. Cu astfel de concepții, teologia apuseană nu poate oferi o explicație plauzibilă a scopului întrupării lui Hristos, Care a desființat puterea diavolului și a morții, și nici nu poate să interpreteze corect scopul Tainelor și al lucrării Bisericii în lume.

În învățătura patristică, moartea nu reprezintă în mod exclusiv o pedeapsă de la Dumnezeu, ci rodul și rezultatul păcatului lui Adam sau, mai bine zis, o autopedeapsă a omului care, prin îndepărtarea de Dumnezeu, a căzut în starea de moarte spirituală.

b) Moartea spirituală și moartea fizică

În scrierile Sfinților Părinți, termenul de „moarte” este folosit, în primul rând, pentru a defini îndepărtarea și despărțirea omului de

²² *Ibidem*, p. 34.

Dumnezeu, în Care se află, de fapt, adevărata viață. În acest sens, oricine fuge de Dumnezeu este atins de moarte.

Sfântul Grigorie Palama spune că „primul care a suferit această omorâre a fost Satan, pe care Dumnezeu l-a părăsit în chip îndreptățit, din pricina neascultării sale”. Diavolul atins de moarte a transmis moartea și omului, pentru că omul i-a urmat sfatul și nu L-a ascultat pe Dumnezeu, pierzând astfel harul cel preasfânt²³.

Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că atunci când vorbim despre moarte ne referim mai ales la îndepărtarea de Dumnezeu: „Moartea înseamnă, propriu-zis, despărțirea de Dumnezeu. Iar boldul morții este păcatul, pe care primindu-l Adam a fost izgonit și de la pomul vieții, și din rai, și de la Dumnezeu. Acestei morți i-a urmat, în chip necesar, și moartea trupului. Căci viața este, propriu-zis, Cel ce a zis: «Eu sunt viața». Acesta coborându-Se în moarte, l-a adus pe cel omorât iarăși la viață”²⁴.

Sfântul Ioan Damaschin vede lucrurile în această lumină atunci când spune că „moartea a venit mai degrabă prin om, adică prin păcatul lui Adam, și la fel celelalte pedepse”²⁵. Moartea a pătruns în lume ca „o fiară sălbatică și neîmblânzită ce vrea să prăpădească viața oamenilor”, iar această sălbăticie a morții o trăim cu toții prin pierderea celor dragi²⁶.

Moartea spirituală a pătruns în firea umană odată cu păcatul protopărinților. Dându-i porunca de a nu mânca din pomul cunoștinței binelui și răului, Dumnezeu l-a avertizat pe Adam: „Căci, în ziua în care vei mânca din el, vei muri negreșit” (Gen. 2, 17). Primii oameni nu au murit trupește atunci când au încălcat porunca, ci sufletește, îndepărtându-se de izvorul vieții prin îndârjirea de a nu-și recunoaște vina și de a o transfera asupra celuilalt (Gen. 3, 10-13), iar moartea trupească a urmat mai târziu, ca o consecință a morții spirituale. Tot astfel trebuie să înțelegem și cuvintele Mântuitorului spuse unuia dintre ucenici, care-I cerea voie să se ducă să-și îngroape tatăl: „Vino după Mine și lasă morții să-și îngroape

²³ Cf. *ibidem*, p. 35.

²⁴ Sf. Maxim Mărturisitorul, „A doua sută de capete despre dragoste”, în *Filocalia*, vol. II, traducere, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, ediția a II-a, Editura Harisma, București, 1993, p. 100, nr. 93.

²⁵ Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, ediția a III-a, traducere de pr. Dumitru Fecioru, Editura Scripta, București, 1993, p. 89.

²⁶ *Ibidem*, p. 95.

morții lor” (Mt. 8, 22); precum și cuvintele tatălui din pilda fiului risipitor: „Căci acest fiu al meu mort era și a înviat” (Lc. 15, 24); sau cuvintele Domnului: „Vine ceasul, și acum este (în acest veac), când morții vor auzi glasul Fiului lui Dumnezeu” (In 5, 25).

Sfântul Macarie Egipteanul subliniază această realitate a firii umane căzute în starea de moarte sufletească: „Nu zicem că omul a pierdut totul, că a murit și a dispărut. El a murit față de Dumnezeu, dar trăiește după firea sa”²⁷.

Din cele spuse până acum se poate observa clar că nu Dumnezeu este cauza morții, ci păcatul pe care l-au săvârșit primii oameni în rai prin libera lor alegere. Dar din învățătura patristică reiese evident faptul că Dumnezeu din iubire de oameni a lăsat moartea să intre în firea omenească²⁸.

Dumnezeu l-a lăsat pe Adam să trăiască și după săvârșirea păcatului, dându-i timp de pocăință, adică puțința de a redobândi comuniunea cu El, căci toate suferințele legate de stricăciune și moarte devin prilejuri de a dori o viață mai bună și de a râvni paradisul pierdut.

Sfântul Vasile cel Mare, în omilia intitulată *Că Dumnezeu nu este autorul relelor*, arată că Dumnezeu a lăsat moartea tocmai ca omul să nu rămână pentru totdeauna într-o moarte veșnică: „Dumnezeu a îngăduit desfacerea trupului ca să nu se păstreze pentru noi nemuritoare boala, întocmai ca un olar care nu vrea să bage în foc un vas de lut stricat înainte de a îndrepta, prin refacerea lui, stricăciunea pe care o are”²⁹. Cuvintele acestea, exprimate în contextul general al învățăturii patristice, l-au inspirat pe autorul primei rugăciuni de iertare de la slujba înmormântării, care este elocventă în acest sens³⁰.

²⁷ Sf. Macarie Egipteanul, *Omiliile dubovnicești*, traducere de pr. prof. dr. Constantin Cornițescu, în col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 34, EIBMBOR, București, 1992, p. 142.

²⁸ H. Vlachos, *op. cit.*, p. 36.

²⁹ Sf. Vasile cel Mare, *Scrieri*, partea I, traducere, introducere și indici de Pr. Dumitru Fecioru, în col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 17, EIBMBOR, București, 1986, p. 443.

³⁰ În prima rugăciune de la slujba înmormântării se spune că omul, împodobit cu înfățișare și frumusețe ca o cinstită făptură cerească, spre măreția și strălucirea slavei și a împărăției lui Dumnezeu, s-a abătut, prin neascultare, de la această demnitate, căzând în moarte: „Dar el călcând cuvântul poruncii Tale și nepăzind

Concepția patristică despre moarte, potrivit căreia aceasta s-a produs mai întâi în plan spiritual, alterând firea lui Adam – fire supusă stricăciunii și morții, pe care o moștenim și noi – comportă ideea unei restaurări ontologice a naturii umane, prin moartea și învierea lui Hristos, care începe în plan subiectiv prin învierea spirituală a fiecăruia dintre noi.

Spre deosebire de teologia scolastică, influențată mult de concepția Fericitului Augustin, conform căreia moștenirea morții reprezintă de fapt moștenirea vinovăției, teologia răsăriteană accentuează ideea de moștenire a consecințelor păcatului lui Adam, care nu sunt altele decât stricăciunea și moartea. De vreme ce ființa umană a fost slăbănogită prin păcatul lui Adam, este firesc ca fiecare persoană, fiind o parte inseparabilă a acestei naturi, să nu scape stricăciunii și morții. Mai mult decât atât, toate păcatele și patimile sunt inseparabil legate de stricăciune și moarte.

Putem spune că moartea nu reprezintă numai rezultatul păcatului, ci și cauza acestuia, căci, din cauza stricăciunii și a morții pe care le moștenim de la părinți, se dezvoltă în noi numeroase patimi³¹. Aceasta este starea de moarte spirituală pe care o moștenim prin naștere și de aceasta nu putem scăpa decât înviind spiritual prin Hristos, născându-ne din nou „din apă și din Duh”, prin Taina Sfântului Botez (In 3, 5).

2. Înțelesul învierii prin Taina Sfântului Botez și al reînnoirii ei prin celelalte lucrări sacramentale ale Bisericii și trăirea creștină

Scopul întrupării Fiului lui Dumnezeu a fost ca moartea și păcatul să fie desființate, iar diavolul să fie biruit. Hristos a luat asupra Sa firea noastră pătimasă și muritoare pentru a o face liberă și nemuritoare. Acest scop îl cunoaște foarte bine Mântuitorul și îl afirmă categoric: „Pentru că M-am pogorât din cer, nu ca să fac voia Mea,

chipul Tău, de care era învrednicit, pentru ca răutatea să nu fie fără de moarte, din iubire de oameni, ca un Dumnezeu al părinților noștri, ai poruncit amestecului și împreunării acesteia și acestei negrăite legături a Tale – prin vrerea Ta cea dumnezeiască – să se desfacă și să se risipească, pentru ca sufletul să meargă acolo de unde ființa și-a luat, până la obșteasca înviere, iar trupul să se desfacă în cele din care a fost alcătuit”. *Molitfelnic*, EIBMBOR, București, 1992, p. 215.

³¹ H. Vlachos, *op. cit.*, p. 37.

ci voia Celui ce M-a trimis pe Mine. Și aceasta este voia Celui ce M-a trimis, ca din toți pe care Mi i-a dat Mie să nu pierd pe nici unul, ci să-i înviez pe ei în ziua cea de apoi. Căci aceasta este voia Tatălui Meu, ca oricine vede pe Fiul și crede în El să aibă viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi” (In 6, 38-40).

Prin răstignirea și învierea Sa, El a biruit moartea, dând omului posibilitatea ca, prin unirea cu Hristos, să o biruie el însuși în viața personală. Acest scop este, mai întâi, învierea spirituală și se realizează prin tainele Bisericii.

Biserica nu eliberează omul de ceea ce se numește „vinovăție psihologică” și nici nu-L satisface pe Dumnezeu pentru păcatul lui Adam, ci biruie moartea. Prin Botez înviem spiritual, devenind părtași ai Trupului înviat al Mântuitorului, iar prin Sfânta Împărtășanie cu Trupul și Sângele lui Hristos primim, de fapt, hrana nemuririi³².

Este adevărat că după Botez și Sfânta Împărtășanie moartea încă rămâne, căci – după cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul – ceea ce s-a întâmplat în viața lui Hristos se întâmplă și acum. La nașterea fără de păcat a lui Hristos, trupul Său a rămas supus stricăciunii cu un anume scop: Patimile cele mântuitoare, ca astfel să poată birui moartea. Tot așa, chiar și pentru un copil care este botezat, ființa sa rămâne stricăcioasă după Botez, nu ca o osândă, ci ca un mijloc de osândire și desființare a păcatului. Prin Botez, omului i se dă șansa să aleagă, să lupte împotriva păcatului, care este inseparabil legat de stricăciunea și moartea trupului său, prin împreună-lucrarea cu harul divin pe care l-a primit³³.

Sfântul Apostol Pavel numește Taina Sfântului Botez participarea noastră la moartea și învierea lui Hristos, pentru ca, dobândind arvuna învierii primită de la El, în urma morții față de păcat, să avem viață veșnică: „Deci ne-am îngropat cu El, în moarte, prin botez, pentru ca, precum Hristos a înviat din morți, prin slava Tatălui, așa să umblăm și noi întru înnoirea vieții; Căci dacă am fost altoiți pe El prin asemănarea morții Lui, atunci vom fi părtași și ai învierii Lui, cunoscând aceasta, că omul nostru cel vechi a fost răstignit împreună cu El, ca să se nimicească trupul păcatului, pentru a nu mai fi robi ai păcatului” (Rom. 6, 4-6).

³² *Ibidem*, p. 38.

³³ Cf. *ibidem*, p. 39.

Prin urmare, Botezul este taina eliberării noastre de adevărata moarte, moartea sufletească, fiindcă, de fapt, despărțirea sufletului de trup nu constituie moartea propriu-zisă, ci numai consecința morții. Moartea spirituală, încuibată în taina inimii, este începutul degradării noastre sufletești și trupești și de aceea mântuirea începe cu învierea în plan spiritual, prin Taina Sfântului Botez, prin care primim în adâncul inimii arvuna învierii.

Sfântul Macarie cel Mare spune, în acest sens, că „moartea adevărată e ascunsă înlăuntru, în taina inimii, și, prin aceea, omul cel din afară a murit de viu. Dacă cineva a trecut în taina inimii de la moarte la viață, acela într-adevăr trăiește în veci și întru aceasta nu mai moare. Chiar dacă sufletele unor asemenea oameni se despart pentru o vreme de trupuri, ele fiind sfințite, vor învia cu slavă. Întru aceasta moartea sfinților e numită și adormire”³⁴.

Sfântul Vasile cel Mare, în *Omilia îndemnătoare la Sfântul Botez*, spune că învierea spirituală e totuna cu nașterea spirituală și că această realitate dobândită în Hristos depășește ordinea firească a lucrurilor: „Solomon, vorbind despre cele supuse nașterii și pieirii, a urmat cursul ordinii naturale și a pus nașterea înaintea morții; că este cu neputință să mori înainte de a te naște. Eu însă, voind să vorbesc de nașterea cea duhovnicească, am pus moartea înaintea vieții. Că pentru noi (creștinii) morții în trup îi urmează nașterea în Duh, după cum spune și Domnul: «Eu voi ucide și Eu voi face viu» (Deut. 32, 39). Să murim dar ca să trăim. Să omorâm cugetul trupului, care nu poate să se supună legii lui Dumnezeu, ca să se nască în noi cugetul Duhului, prin Care ia naștere viața și pacea. Să ne înmormântăm cu Hristos, Care a murit pentru noi, ca să și înviem împreună cu Cel ce ne-a adus învierea”³⁵.

Dar învierea spirituală dobândită prin Botez este o stare care trebuie întreținută și hrănită în noi permanent, de credința „lucrătoare prin iubire” (Gal. 5, 6), căci altfel ea poate fi întunecată sau chiar pierdută, în urma păcatelor care readuc asupra noastră starea de moarte sufletească. În acest sens, Sfântul Ioan Teologul spune că este „păcat de moarte” și este păcat „nu de moarte” (I In 5, 16). El a numit păcat de moarte păcatul care ucide sufletul, care-l desparte pe om de harul lui Dumnezeu și-l face rob diavolului.

³⁴ Cf. I. Briancianinov, *op. cit.*, p. 43.

³⁵ Sf. Vasile cel Mare, *op. cit.*, p. 488.

De aceea, învierea spirituală primită prin Botez trebuie reînnoită mereu prin Taina Pocăinței, numită „cel de-al doilea Botez” sau „baia lacrimilor”, potrivit cuvintelor Domnului: „Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia” (Mt. 5, 4).

Pocăința sau mărturisirea păcatelor înaintea lui Hristos prin preotul duhovnic (Mt. 18, 18; In 20, 22-23; I In 1, 9) este taina regenerării vieții noastre spirituale și a reînvierii din moartea păcatului. Cu o asemenea pocăință, regele David și-a vindecat sufletul de cele două păcate de moarte: preacurvia și omuciderea (Ps. 50), iar Sfântul Apostol Petru, tot prin „baia lacrimilor”, a fost reșezat în demnitatea lui, în urma păcatului lepădării de Hristos (In 21, 15-17).

Pocăința pentru păcatul de moarte este recunoscută ca adevărată atunci când omul, căindu-se de păcatul său și spovedindu-se, părăsește păcatul și progresează în virtute. Cu o asemenea pocăință, desfrânații, vameșii și tâlharii au dobândit Împărăția cerurilor și către o astfel de înviere a sufletului din moarte cheamă Sfântul Apostol Pavel: „Deșteaptă-te, cel ce dormi, și te scoală din morți și te va lumina Hristos” (Efes. 5, 14)³⁶.

Sfântul Grigorie Palama spune că intervalul de timp rânduit de Dumnezeu pentru învierea spirituală a oamenilor se cuprinde între cele două venituri ale lui Hristos, prima, care a avut loc, și a doua, care urmează. Sfântul Ioan Evanghelistul, în Apocalipsă, cap. 20, precizează acest timp și arată că cei care au parte de învierea spirituală, „de prima înviere”, moartea cea de a doua nu mai are putere asupra lor, ci vor împărăți cu Hristos „mii de ani” (Apoc. 20, 6). Aici este vorba de un interval considerabil de timp, dat de milostivirea și îndelunga răbdare a lui Dumnezeu, pentru ca tot rodul pământului care e vrednic de cer să se coacă și să nu se piardă nimic. Când înșiși sfinții vor considera că păcatul lumii a depășit orice margini și că judecata lui Dumnezeu se impune cu necesitate, ei vor cere de la Dumnezeu restabilirea dreptății finale (Apoc. 6, 10)³⁷.

De la începutul acestui timp eclezial, inaugurat prin trimiterea în lume a Mângâietorului, după învierea Sa, Hristos nu încetează să înfăptuiască învierea în suflete a miliarde de oameni care ascultă și împlinesc cuvântul Său. Această înviere va continua să se înfăptuiască până la sfârșitul veacurilor, după care va avea loc și învierea

³⁶ I. Briancianinov, *op. cit.*, p. 44.

³⁷ *Ibidem*, p. 45.

trupurilor, așa cum a promis: „Adevărat, adevărat zic vouă: cel ce ascultă cuvântul Meu și crede în Cel ce M-a trimis are viață veșnică și la judecată nu va veni, ci s-a mutat din moarte la viață. Adevărat, adevărat zic vouă, că vine ceasul și acum este, când morții vor auzi glasul Fiului lui Dumnezeu și cei ce vor auzi vor învia. (...) Nu vă mirați de aceasta; că vine ceasul în care toți cei din morminte vor auzi glasul Lui; și vor ieși cei ce au făcut cele bune, spre învierea vieții, iar cei ce au făcut cele rele, spre învierea osândirii” (In 5, 24-29).

Explicând aceste cuvinte ale Mântuitorului, Fericitul Teofilact spune că cel ce crede în Hristos nu va merge la judecată, adică în chinul veșnic, ci trăiește cu viața de acum pentru eternitate, nefiind supus morții suflețești și celei veșnice, chiar dacă trebuie să guste prin fire moartea vremelnică. Aceeași însemnătate o au și cuvintele Domnului spuse Mariei, sora lui Lazăr: „Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi” (In 11, 25).

Această înviere duhovnicească este neobservată de ochii senzoriali și nu poate fi înțeleasă de mintea omenească, dar devine limpede și „palpabilă” sufletului care o dobândește. În acest sens, Sfântul Macarie cel Mare spune din experiența sa duhovnicească: „Când auzi că Hristos, coborând la iad, a eliberat sufletele robite acolo, nu crede că acest lucru e departe de ceea ce se întâmplă în prezent. Înțelege: mormântul e inima; acolo sunt înmormântate și robite în beznă de nepătruns mintea și gândurile tale. Domnul vine la sufletele care răcnesc la El din iad, adică din adâncimea inimii, și acolo (în adâncul ei) poruncește morții să sloboadă sufletul întemnițat și care-L roagă pe El, Puternicul, întru a elibera, să-l elibereze. Apoi, dărâmând la o parte bolovanul greu care zace pe suflet, deschide mormântul și învie cu adevărat sufletul omorât și îl scoate pe el, întemnițatul, la lumină”.

Prima înviere se săvârșește, așadar, prin mijlocul a două taine: Botezul și Pocăința, iar unirea deplină cu Hristos și împărtășirea din ospățul Stăpânului se realizează prin Taina Euharistiei. Prin Sfântul Botez, sufletul învie din mormântul necredinței și al întunericii morții spirituale cauzat de păcatul originar, iar prin Pocăință, sufletul credinciosului învie din moartea adusă lui de păcatele de moarte sau de viața trândavă, iubitoare de plăceri, de după Botez.

Pe cei care au înviat din moartea sufletească i-a văzut Sfântul Ioan Teologul în descoperirea pe care i-a făcut-o Dumnezeu: „Și am văzut tronuri și celor ce ședeau pe ele li s-a dat să facă judecată. Și am văzut sufletele celor tăiați pentru mărturia lui Iisus și pentru cuvântul lui Dumnezeu, care nu s-au închinat fiarei, nici chipului ei, și nu au primit semnul ei pe fruntea și pe mâna lor. Și ei au înviat și au împărțit cu Hristos mii de ani (...). Aceasta este învierea cea dintâi” (Apoc. 20, 4-5), care constă în învierea sufletului din moartea lui prin credința în Domnul nostru Iisus Hristos, prin spălarea păcatelor în Botez și intrarea într-o viață nouă, după testamentul pe care ni l-a lăsat, și în curățirea păcatelor făcute după Botez, prin Pocăință.

Tronurile sufletelor reprezintă aici stăpânirea asupra patimilor, asupra demonilor și a tuturor răutăților. Acestor suflete le este dată judecata, adică discernământul duhovnicesc prin care ei demască păcatul, oricât ar fi el de acceptat sub aparențe nevinovate; lor le este dată judecata cu care vor judeca pe îngerii întunericii pentru că nu s-au lăsat înșelați de ei și i-au biruit încă din această lume. Ei nu s-au închinat nici lui antihrist, nici prigonitorilor creștinătății care îl prefigurează, persecutându-i pe creștini, ci împrăștiindu-și „minteia lui Hristos”, Îl exprimă constant în chipul gândurilor și acțiunilor lor, neprecupețindu-și sângele pentru pecetluirea credințioșiei lor în Domnul. Pentru ei nu există moarte, iar despărțirea sufletului de trup este o trecere din amara pribegie pământească în bucuria veșnică și odihnă. A doua moarte, adică osândirea definitivă la chinurile veșnice ale iadului, nu are putere asupra celor înviați cu prima înviere, căci această demnitate de preoți ai lui Dumnezeu, în Duhul Sfânt, nu poate fi întreruptă de despărțirea sufletului de trup³⁸.

Atunci când se vor sfârși „miile de ani”, când se vor împlini timpurile și se va coace rodul cuvântător al pământului, va avea loc învierea a doua, învierea trupurilor. Atunci, fericirea dreptilor înviați spiritual la prima înviere se va definitiva, după cum se va definitiva, tot atunci, și moartea păcătoșilor care au pierdut prima înviere, nu prin aneantizare, ci printr-o existență veșnică nefericită.

³⁸ *Ibidem*, pp. 47-48.

II. Eshatologia generală. Transfigurare datorită învierii lui Hristos, iar nu aneantizare nihilistă

1. Învierea tuturor oamenilor la sfârșitul chipului actual al lumii

Sfântul Apostol Pavel arată foarte clar scopul învierii Mântuitorului: „Hristos a înviat din morți, fiind începătură (a învierii) celor adormiți” (I Cor. 15, 20).

Învierea morților (gr. *ἀνάστασις τῶν νεκρῶν*, lat. *resurrectio mortuorum*) este doctrina formulată în Simbolul niceo-constantinopolitan ca o făgăduință și o așteptare: „Aștept învierea morților și viața veacului ce va să vină”.

Prima concluzie care se desprinde din adevărul Învierii este aceea că va veni o zi în care toți oamenii vor învia. Poziția generală a Noului Testament este că Învierea lui Hristos atrage după sine învierea tuturor credincioșilor: „Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi” (In 11, 25). Mântuitorul a combătut scepticismul saducheilor în privința aceasta cu un argument din Scriptură (Mt. 22, 31-32) și a vorbit de mai multe ori despre învierea credincioșilor în ziua cea de apoi (In 6, 39-40, 44, 54). Saducheii s-au supărat pentru că Apostolii „învață poporul și vestesc întru Iisus învierea din morți”, dar ei răspund ferm în fața persecutorilor că fac aceasta în numele Celui răstignit și înviat (Fp. 4, 2-10). Sfântul Apostol Pavel spune, mai departe, „că de vreme ce printr-un om a venit moartea, tot printr-un om și învierea morților. Căci, precum în Adam toți mor, așa și în Hristos toți vor învia” (I Cor. 15, 21-22).

Prin urmare, învierea credincioșilor decurge din învierea Mântuitorului lor, dar aceasta nu exclude învierea generală, a tuturor oamenilor, ci, dimpotrivă, o presupune, căci învierea este sensul creației³⁹. Învațătura clară a Noului Testament este că toți vor învia, dar fiecare în starea pentru care s-a pregătit, spre viață fericită sau spre osândă veșnică: „Și vor ieși cei ce au făcut cele bune, spre învierea vieții, iar cei ce au făcut cele rele spre învierea osândirii” (In 5, 29).

³⁹ Isabelle Chaireire, *La résurrection de morts*, Les Éditions de l'Atelier / Éditions Ouvrières, Paris, 1999, p. 77.

În teologia patristică, învierea morților este mai degrabă o concluzie a Întrupării și Învierii lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. În virtutea consubstanțialității omului cu firea omenească a Logosului întrupat, aceasta participă la toate actele lui Hristos: „Dumnezeu Tatăl, prin învierea lui Iisus Hristos din morți, ne-a născut din nou, spre nădejde vie” (I Pt. 1, 3). Sfântul Grigorie de Nazianz vorbește de un raport de reciprocitate între Dumnezeu și om în actele lui Hristos: „Ieri m-am îngropat împreună cu Tine, Hristoase; astăzi mă ridic împreună cu Tine, Cel ce ai înviat. Răstignitu-m-am ieri împreună cu Tine; Însuși împreună mă preamărește, Mântuitorule, întru împărăția Ta”⁴⁰.

Învierea trupului din moarte este un har al înnoirii firii noastre și are ca sursă puterea care iradiază din trupul înviat al lui Hristos. Prin înviere, Hristos a înnoit firea noastră, arătând posibilitatea neștricăciunii în creație, chiar după cădere, căci scopul creației este desăvârșirea ei prin har.

Prin învățătura despre învierea morților, creștinismul pune în valoare ideea că moartea nu este o pierdere sau o aneantizare a persoanei și personalității omului, ci o trecere spre o existență unită cu Dumnezeu în veșnicie. În acest sens, condiția naturală a trupului se păstrează, iar corupția în sens de disoluție dispăre. Trupul rămâne ca substanță materială, dar funcțiile lui exercitate de simțuri sunt covârșite de facultățile sufletului. De asemenea, sufletul există ca substanță diferită și este nemuritor, dar el participă la slava lui Dumnezeu, împreună cu trupul, care este absorbit de sufletul spiritualizat, iar acesta este covârșit de energiile divine necreate⁴¹.

Când vom învia, vom avea un trup duhovnicesc, care nu va mai fi supus morții și nici păcatului care a cauzat-o⁴². „Așa este învierea morților: Se seamănă (trupul) întru stricăciune, înviază întru nestricăciune; se seamănă întru necinste, înviază întru slavă; se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere; se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc” (I Cor. 15, 42-44)

⁴⁰ Pr. prof. dr. Ion Briă, *Dicționar de teologie ortodoxă*, EIBMBOR, ediția a II-a, revăzută și completată, București, 1994, p. 223.

⁴¹ *Ibidem*, p. 224.

⁴² Pr. Gheorghe N. Bălana, *Despre învierea trupurilor și natura lor după înviere*, în „Studii Teologice”, anul IX (1957), nr. 5-6, pp. 371-372.

Dar doctrina despre învierea morților nu se bazează pe o idee vagă despre nemurire, ci pe făgăduința și așteptarea celei de a doua veniri a Domnului. De aceea, Învierea și Parusia nu se pot disocia: „Acest Iisus, Care S-a înălțat de la voi la cer, astfel va și veni, precum L-ați văzut mergând la cer” (Fp. 1, 11).

2. Sfârșitul lumii, învierea cea de obște, a doua Venire a Domnului și Judecata universală (Parusia)

Parusia sau a doua Venire a Domnului Hristos întru slavă, să judece viii și morții și să instaureze Împărăția dreptății și a păcii eterne, este unul din adevărurile fundamentale ale învățaturii creștine, cuprins în „Crez” prin două articole: „Și iarăși va să vină cu slavă, să judece viii și morții, a Cărui împărăție nu va avea sfârșit” și „Aștept învierea morților și viața veacului ce va să vină”.

Dumnezeu nu a creat lumea pentru ca să o lase veșnic într-o formă relativă sau chiar degradantă, după căderea omului în păcat, ci ca să o restaureze și să o desăvârșească. „El nu a creat pe oameni, ca să-i desăvârșească numai pe unul câte unul, trecându-i prin moarte, și numai în suflul lor, ci pe toți împreună și în ființa lor întreagă, deci și trupul legat de cadrul lumii. Numai așa va fi desăvârșit omul ca om. În aceasta va consta împlinirea ultimă a scopului unirii intime a Fiului lui Dumnezeu cu lumea prin întruparea și prin învierea Sa cu trupul, ca parte a lumii. Numai ducând-o la desăvârșire, Dumnezeu împlinește planul creării lumii și al îndumnezeirii ei în Hristos, după ce, prin ajutorul dat de El, s-a împlinit în forma actuală a ei tot ce se putea împlini pe pământ pentru a face străvezii în ea rațiunile ei divine.”⁴³

A doua Venire a Fiului lui Dumnezeu în slava Sa reprezintă punctul culminant al lucrării Lui în lume, având drept scop final „desăvârșirea lumii trecute prin sfârșitul formei actuale a ei; a doua Venire a lui Hristos, învierea generală a morților și schimbarea trupurilor celor de pe pământ; judecata universală din urmă; viața veșnică întru fericire sau nefericire”⁴⁴.

Textele din Sfânta Scriptură cu privire la evenimentele care vor avea loc la sfârșitul istoriei lumii sunt multe, între ele existând o

⁴³ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. III, EIBMBOR, București, 1978, p. 351.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 353.

strânsă corelație, și numai privite în ansamblu ne dau o imagine luminoasă în această privință.

Despre a doua Venire a Sa vorbește, mai întâi, Însuși Mântuitorul Hristos și, apoi, Sfinții Apostoli în predica și în scrierile lor. „De cel ce se va rușina de Mine – zice Mântuitorul – și de cuvintele Mele, în neamul acesta desfrânat și păcătos, și Fiul Omului Se va rușina de el, când va veni întru slava Tatălui Său cu sfinții îngeri” (Mc. 8, 38). Tot Mântuitorul arată că „Venirea Fiului Omului” va fi „pe norii cerului, cu putere și slavă multă”, când toate neamurile, văzându-L, vor plânge (Mt. 24, 30) „și se vor jeli” (Apoc. 1, 7).

Parusia va fi o apariție observată de oameni, pentru că venirea Lui va fi trâmbițată de îngeri: „Și va trimite pe îngerii Săi, cu sunet mare de trâmbiță, și vor aduna pe cei aleși ai Lui din cele patru vânturi, de la marginile cerurilor până la celelalte margini” (Mt. 24, 31; I Cor. 15, 52; I Tes. 4, 16). De aceea, creștinii nu trebuie să se lase amăgiți de hristoșii și proorocii mincinoși, care nu vor întârzia să apară, căutând să-i amăgească pe cei aleși chiar și prin semne sau minuni false (Mt. 24, 24-26; Lc. 17, 23). Mântuitorul precizează că Venirea Sa va fi un act extraordinar și universal, săvârșit în văzul întregii lumi, fiindcă va fi „ca un fulger” care se arată de la un capăt la altul al pământului, luminând totul (Mt. 24, 27; Lc. 17, 24).

În ce privește timpul sau data la care va veni Fiul Omului, Mântuitorul răspunde ferm Ucenicilor: „Iar de ziua și de ceasul acela nimeni nu știe, nici îngerii din ceruri, nici Fiul, ci numai Tatăl” (Mt. 24, 36) și că ziua Domnului va veni prin surprindere, „ca un fur noaptea” (Mt. 24, 43; Lc. 12, 39; I Tes. 5, 2; II Pt. 3, 10). „Mântuitorul le-a făcut ucenicilor aceste precizări pentru ca, pe de-o parte, să nu se lase amăgiți de hristoșii și proorocii mincinoși, iar pe de alta, să fie pregătiți în tot momentul, pentru că nimeni nu știe când vine sfârșitul său, nicidecum al Venirii Lui”⁴⁵. Când Mântuitorul îi îndeamnă pe ucenici: „Privegheați deci, că nu știți în care zi vine Domnul vostru” (Mt. 24, 42; 25, 13), El știe că ucenicii nu vor ajunge să vadă ziua celei de a doua Veniri, dar le dă acest îndemn pentru că are în vedere „eshatologia individuală”, adică trecerea la cele veșnice a fiecăruia în parte, când, desigur, dacă s-a pregătit în viața sa, se va întâlni cu Hristos la Judecata particulară, a sufletului după moarte. Numai așa se explică de ce Mântuitorul

⁴⁵ Pr. dr. Ioan Mircea, *A doua Venire a Domnului, Parusia*, în vol. *Îndrumări misionare*, EIBMBOR, București, 1986, p. 910.

dă diferite exemple, asemănând Venirea Lui cu sfârșitul fiecăruia, care vine când nimeni nu se așteaptă, ca potopul în vremea lui Noe și ca furul noaptea.

Când Mântuitorul a spus ucenicilor Săi că sunt unii dintre ei „care nu vor gusta moartea până ce nu vor vedea pe Fiul Omului, venind întru Împărăția Sa” (Mt. 16, 28), El îi asigură nu în sensul că vor vedea cu ochii lor trupești Parusia, ci că unii dintre ei vor trăi și vor vedea cum Fiul Omului va veni și Se va manifesta în toată puterea Sa în sânul Bisericii, care, așa cum vom vedea mai departe, este începutul Împărăției lui Dumnezeu. De altfel, în acest sens avea să-i încredințeze Hristos pe Apostoli, după Înviere: „Și iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacurilor” (Mt. 28, 20).

În paralel cu îndemnurile pe care le face în legătură cu venirea Sa întru slavă, Mântuitorul profetește și un mare eveniment care va avea loc chiar sub ochii lor. Este vorba de distrugerea cetății Ierusalimului și nimicirea statului necredincios al iudeilor, care avea să se întâmple, întocmai cum prevestise El, în anul 70 d.Hr. Dar relatarea profetică a dărâmării Ierusalimului în același timp cu învățăturile despre sfârșitul lumii nu este o simplă coincidență. Iisus le vorbește ucenicilor despre cele două evenimente aproape simultan și pentru a le oferi o imagine plastică, o icoană palidă a celor ce se vor petrece la sfârșitul chipului actual al acestei lumi. Distrugerea Ierusalimului constituie dovada faptului că Hristos va veni cu putere în Împărăția Sa și că acest eveniment a reprezentat judecata particulară asupra Ierusalimului. „Faptul că dărâmarea Ierusalimului a fost considerată ca o venire a Domnului întru putere și ca judecata lui particulară accentuează grija deosebită a Mântuitorului pentru ucenicii Lui, de atunci și de totdeauna, pentru creștini de-a lungul veacurilor, de a se îngriji fiecare de sfârșitul său.”⁴⁶

Pe lângă îndemnurile directe de a priveghea asupra felului viețuirii lor, Mântuitorul a dat ucenicilor Săi și nouă o serie de parabole așa-zise „eshatologice”, în legătură cu sfârșitul fiecăruia și sfârșitul lumii. Dintre parabolele cu caracter eshatologic menționăm: parabola despre furul care vine noaptea să prade; parabola despre sluga credincioasă (Mt. 24, 43-51 și paralelele); parabola celor zece fecioare și cea a talanților (Mt. 25, 1-31); parabola cu sămânța din țarină (Mt. 13, 24-30) și altele.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 911.

Aceste parabole au un caracter unitar, fapt care întărește și clarifică mai bine problema eshatologică, împotriva tuturor doctri- nelor ereziarhe⁴⁷. Scriitorul creștin din secolul al III-lea Origen, tâlcuind aceste parabole, trage concluzia că este vorba de îndem- nul adresat de Mântuitorul la pregătirea personală a fiecăruia în vederea „parusiei particulare”, la sfârșitul vieții fiecăruia, dar și pentru a întâmpina cum se cuvine „Parusia cea mare”. El arată că „peste fiecare din noi vine ziua Domnului «ca un fur». Pentru aceasta, se cuvine să veghem: fie «seara», adică în tinerețe, fie «în miezul nopții», adică în mijlocul vieții noastre, fie «la cântatul cocoșilor», adică la bătrânețe, fie «dimineața», adică la adânci bătrâneți»⁴⁸.

Pentru ca să înlătore concepția iudaică despre o împărăție pământească a lui Israel prin venirea lui Mesia, adânc înrădăcinată în mintea Apostolilor, dar și a primilor creștini (Mt. 20, 21; 21, 5), Mântuitorul arată că Parusia va fi precedată de anumite semne, din împlinirea cărora vom putea înțelege că ea este aproape. Domnul Hristos, înainte de a-Și încheia misiunea Sa pământească, trebuia să-Și educe ucenicii în așa fel, încât atât ei, cât și urmașii lor peste veacuri să fie convinși că Iisus Hristos nu este un Mesia național- politic, ci un Mesia-Împărat peste sufletele oamenilor, Care Se va întoarce să desăvârșească opera începută, la o altă „plinire a vremii” (Gal. 4, 4), atunci când „secerișul” va fi copt (Mt. 13, 30).

Evenimentul ultim al istoriei omenirii nu va avea loc la întâmplare. El necesită o maturizare moral-spirituală a lumii, un progres al ei, o ascensiune spre cele mai înalte culmi ale binelui, în vederea întâmpinării cu cât mai multă vrednicie, de către întreaga omenire, a Împăratului ei. Acest moment este așteptat cu înfrigurare nu numai de creștinii viețuitori, ci și de sfinți, pentru ca, prin învierea trupurilor la Parusie, spre judecata finală, să ajungă a trăi din plin comuniunea lor cu Dumnezeu⁴⁹.

Așadar, Mântuitorul a lăsat data și circumstanțele revenirii Sale pline de slavă într-un mister de nepătruns. Ceea ce El a voit să ne descopere cu anticipație au fost doar unele indicații generale cu privire la câteva dintre semnele premergătoare celei de a doua Veniri a Sale. Unele dintre aceste semne sunt anterioare, iar altele

⁴⁷ Pr. Petre Chiricuță, *Parusia sau a doua Venire*, București, 1935, p. 26.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 28.

⁴⁹ I. Mircea, *op. cit.*, p. 913.

sunt concomitente. Dintre semnele anterioare menționăm: predicarea Evangheliei la toate popoarele (Mt. 24, 14); apariția unor prooroci, taumaturgi și hristoși mincinoși (Mt. 24, 24); înmulțirea fărădelegii și răcirea iubirii frățești între creștini (Mt. 24, 10-12) și altele. Semnele concomitente ar fi: întunecarea soarelui, căderea aștrilor, perturbări grave în legile naturii (Mt. 24, 7, 29), arătarea pe cer a „semnului Fiului Omului” (Mt. 24, 30), adică a Sfintei Cruci⁵⁰.

La acestea, Sfântul Apostol Pavel, după revelația pe care a primit-o, adaugă: convertirea poporului evreu (Rom. 11, 25-26), lepădarea de credință sau apostazia cvasigenerală (II Tes. 2, 3) și activitatea desfășurată de un personaj sinistru numit „omul păcatului”, „fiul pierzării”, „cel fără de lege”, „potrivnicul”, care va săvârși minuni false, se va instala în fruntea Bisericii și se va da pe sine însuși drept Dumnezeu suprem, cerând credincioșilor adorare (II Tes. 2, 3-10).

Acest personaj, desemnat îndeobște ca „Antihrist”, este considerat de mulți comentatori ca fiind o persoană din afara Bisericii și ostilă ei. Putem observa însă, din epistolele Sfântului Evanghelist Ioan, că numele de „antihrist” este dat dochetilor, cerintienilor și nicolaiților – eretici de la finele veacului apostolic – și, în general, tuturor celor care neagă dumnezeirea lui Iisus Hristos (I In 2, 18, 22; 4, 3; II In 7). Alți comentatori identifică acest personaj cu cel descris simbolic în Apocalipsa 20, 7-10, dar stilul acestei scrieri biblice este cu totul simbolic și nu îngăduie nicidecum o interpretare literală⁵¹.

Apariția multor hristoși și prooroci mincinoși în decursul istoriei, luptând împotriva Bisericii lui Hristos (Mt. 7, 15; 24, 5; II Pt. 2, 1; I In 2, 22; 4, 3; II In 7), poate fi numită la modul general acțiunea lui Antihrist. Toți aceștia care au luptat și se vor împotrivi în continuare credinței în mântuirea adusă de Iisus Hristos sau vor învăța greșit despre aceasta pot fi numiți, într-un sens mai larg, antihriști. Cu toate acestea, Sfântul Ioan Damaschin spune: „În sens propriu și special, antihrist se numește acela care vine la sfârșitul veacului”⁵².

⁵⁰ Pr. prof. Dionisie Stamatoiu, *Epistola a doua către Tesaloniceni: introducere, tratare și comentariu, teologia și actualitatea epistolei*, lucrare de doctorat, în „Teologie și Viață”, anul V (1995), nr. 4-6, p. 107.

⁵¹ *Ibidem*, p. 108.

⁵² Este interesant să cunoaștem poziția clară a Sfântului Ioan Damaschin cu privire la Antihrist (nu în întregime acceptată de unii exegeți moderni), cu atât mai mult cu cât *Dogmatica* sa reprezintă sinteza teologiei patristice: „Trebuie însă, mai întâi,

„Apostolul neamurilor” vorbește de „taina fărădelegii” care se lucrează neîncetat (II Tes. 2, 7), după cum și Mântuitorul Însuși a vorbit despre „înmulțirea fărădelegii” din pricina căreia iubirea multora se va răci (Mt. 24, 12). Prin fărădelege se înțelege împotrivirea față de legea divină, prin urmare, păcatul. Taina fărădelegii

să se propovăduiască Evanghelia la toate neamurile, după cum spune Domnul. Și atunci va veni spre muștrarea iudeilor potrivnici lui Dumnezeu. Domnul le-a spus lor: «Eu am venit în numele Tatălui Meu și nu Mă primiți; vine altul în numele lui și pe acela îl veți primi», iar Apostolul: «Pentru aceea, pentru că n-au primit dragostea adevărului ca să se mântuiască, va trimite lor Dumnezeu lucrarea înșelăciunii, ca să creadă minciunii, pentru a fi osândiți toți aceia care n-au crezut adevărului, ci le-a plăcut nedreptatea». Așadar, iudeii n-au primit pe Domnul Iisus Hristos și Dumnezeu, dar vor primi pe înșelător, pe cel ce se numește pe sine Dumnezeu. Că se va numi pe sine însuși Dumnezeu, îl învață îngerul pe Daniel, spunând așa: «Nu va ține seama de Dumnezeul părinților lui». Iar Apostolul spune: «Să nu vă amăgească pe voi nici într-un chip, că va veni mai întâi lepădarea de credință și se va arăta omul păcatului, fiul pierzării, potrivnicul, care se înalță mai presus de tot ce se numește Dumnezeu sau e făcut pentru închinare, așa încât să șadă el în Biserica lui Dumnezeu, arătându-se pe sine însuși cum că ar fi Dumnezeu». Când spune Apostolul «în Biserica lui Dumnezeu», nu vorbește de Biserica noastră, ci de cea veche, cea iudaică. Căci Antihrist nu va veni la noi, ci la iudei. Nu va veni pentru Hristos, ci contra lui Hristos; pentru acest motiv se și numește «antihrist». Trebuie mai întâi să se predice Evanghelia la toate neamurile: «Și atunci se va arăta cel fără de lege, a cărui venire va fi cu lucrarea satanei, cu toată puterea și cu semne și cu minuni mincinoase, cu toată amăgirea nedreptății la cei care pier, pe care Domnul îl va omorî cu cuvântul gurii Sale și-l va pierde cu venirea arătării Sale». Deci nu însuși diavolul se face om, așa cum s-a înomenit Domnul – să nu fie! –, ci se naște om din desfrânare și primește toată energia lui satan. Căci Dumnezeu, cunoscând mai dinainte toată perversitatea voinței lui, pe care o va avea, îngăduie ca să locuiască diavolul în el. Se naște deci din desfrânare, după cum am spus, este crescut în ascuns și pe neașteptate se rascoală, se împotrivesc și împărătește. La începutul împărăției lui, dar mai degrabă a tiraniei lui, ia chipul sfințeniei, dar când ajunge stăpânitor persecută Biserica lui Dumnezeu și-și face cunoscută toată răutatea lui. Va veni cu «semne și minuni mincinoase», înșelătoare și nu adevărate, și pe cei care au slabă și neîntărită temelie minții îi va înșela și-i va despărți de Dumnezeu cel viu, încât «să se smintească de va fi cu puțință și cei aleși». Vor fi trimiși Enoh și Ilie Tesviteanul și «vor întoarce inima părinților către copii», adică sinagoga către Domnul nostru Iisus Hristos și către predica Apostolilor, dar ei vor fi omorâți de Antihrist. Și va veni Domnul din cer, în chipul în care Sfinții Apostoli L-au văzut mergând la cer, Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit, cu slavă și putere și va omorî pe omul fărădelegii și pe fiul pierzării cu Duhul gurii Lui. Așadar, nimeni să nu aștepte pe Domnul de pe pământ, ci din cer, după cum El Însuși ne-a dat încredințare” (Sf. Ioan Damaschin, *op. cit.*, pp. 201-202).

care se lucrează în lume este păcatul, influența diavolului care acționează prin ispitele sale și dă naștere la tot felul de păcate. Este numită „taină”, pentru că lucrează în chip tainic, ascuns și de cei mai mulți nesesizată, și se află, potrivit limbajului paulin, în opoziție cu „taina dreptei credințe” (I Tim. 3, 16). Antihristul, care va apărea în lume la sfârșitul veacurilor, va fi tot o acțiune mai puternică a lui Satan, care va lucra printr-o puternică personalitate religioasă și va amăgi pe mulți. Ceea ce se împotrivesc influențelor lui Satan și care acum se opune acțiunilor lui Antihrist – după opinia exegeților – este opera predicatorilor creștini și a tuturor creștinilor ce urmează modul de viață în Hristos⁵³.

Parusia va fi, prin urmare, precedată de anumite semne prevestitoare, pe care Mântuitorul le compară cu mlădița verde care vestește că vara este aproape (Mt. 24, 32-33) și le numește „începutul durerilor” (Mt. 24, 8). Cu toate acestea, data Parusiei rămâne absolut necunoscută și nimic nu impune ca ea să urmeze imediat semnele indicate. Din felul cum sunt anunțate în textele biblice, rezultă că toate aceste semne se vor arăta înainte de Parusia Domnului Hristos și de înnoirea lumii, dar nici unul dintre ele nu are caracterul unui pronostic precis, sigur și indiscutabil⁵⁴.

A doua venire a Domnului, înnoirea întregii creații, învierea morților și Judecata universală se vor petrece într-o succesiune extrem de rapidă sau aproape simultan. La Parusie, dreptii vor întâmpina pe Domnul în văzduh, „întru poruncă” și „cu sfinții îngeri” (Mt. 26, 27; I Tes. 4, 16-17). Domnul Se va coborî pe norii cerului, cu putere și cu slavă multă, înconjurat de îngeri, cu același trup cu care S-a înălțat la cer: „Acest Iisus, Care S-a înălțat de la voi la cer, astfel va și veni, precum L-ați văzut mergând la cer” (Fp. 1, 11).

Despre învierea morților, Sfânta Scriptură spune că Însuși Domnul „va trimite pe îngerii Săi cu sunet mare de trâmbiță și vor aduna pe cei aleși (trupurile lor) ai Lui din cele patru vânturi” (Mt. 24, 31) și întru poruncă, la glasul Arhanghelului și întru trâmbița lui Dumnezeu, „Se va pogori (Hristos) din cer și cei morți întru Hristos vor învia întâi. După aceea, noi cei vii (dreptii), care vom fi rămas, vom fi răpiți împreună cu ei în nori (cu dreptii înviați), ca să întâmpinăm

⁵³ D. Stamatiou, *op. cit.*, p. 109.

⁵⁴ Prof. dr. Nicolae I. Nicolaescu, *Venirea a doua a Domnului. Împărăția de omie de ani*, în „Studii Teologice”, anul XXIV (1972), nr. 1-2, pp. 15-16.

pe Domnul în văzduh și așa pururea vom fi cu Domnul” (I Tes. 4, 16-17)⁵⁵.

Învierea morților va avea caracter universal, fiind profetită și prefigurată de proorocul Iezechiel prin acel câmp imens de oase care au înviat, potrivit viziunii sale (Iezec. 37, 1-6). Sfântul Apostol Pavel fundamentează universalitatea învierii morților pe învierea Mântuitorului Hristos, care, de asemenea, are caracter universal (Rom. 6, 4; I Tim. 2, 4). Învierea morților este condiționată și garantată de învierea Mântuitorului, pentru că: „Dacă morții nu înviază, nici Hristos n-a înviat, iar dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este credința voastră” (I Cor. 15, 16-17).

„Învierea trupurilor, adică refacerea unității trupului și sufletului pentru a primi astfel răsplata definitivă și intrarea vieții corporale în slava cerească, este efectul învierii lui Hristos. Teologia orientală (ortodoxă) a insistat asupra învierii și pentru a păstra unitatea ființei umane contra dualismului trup-suflet, ca și contra ideii de eternitate și de necesitate a materiei, în starea ei de creatură.”⁵⁶

În textul de la I Tesaloniceni 4, 16-17 se spune că odată cu venirea Domnului din cer „vor învia întâi cei morți în Hristos”, iar la I Corinteni 15, 52-53 se arată modul în care vor învia: „Deodată, într-o clipeală de ochi, la trâmbița cea de apoi. Căci trâmbița va suna și morții vor învia nesticăcioși, iar noi (cei vii) ne vom schimba”.

Corelând aceste texte cu cel de la I Corinteni 15, 23: „Va învia fiecare în rândul cetei sale”, neoprotestanții mileniști încearcă să susțină erezia lor că vor învia întâi „cei aleși”, cu o mie de ani înaintea păcătoșilor. În aceste texte însă, Apostolul nu vorbește numai despre înviere, ci și despre slava și cinstea de care se vor împărtăși cei credincioși. Din capitolul al 15-lea al Epistolei I Corinteni reiese clar că de înviere se vor bucura toți oamenii, dar de slavă, strălucire și cinste numai cei drepți. Cu alte cuvinte, de înviere și nesticăciune toți se vor învrednici, dar vor intra apoi „fiecăre în rândul cetei sale”, adică cei drepți în fericire veșnică, iar cei păcătoși în osândă veșnică. „Cei morți în Hristos” îi reprezintă pe toți cei drepți, care nu numai în viață, ci și după moarte, până la Parusie, sunt în comuniune cu Mântuitorul. Nu este o distanță de timp, ci

⁵⁵ I. Mircea, *op. cit.*, p. 924.

⁵⁶ Pr. prof. dr. Ioan Bria, *Învățătura ortodoxă despre viața viitoare*, în „Ortodoxia”, anul XXXVI (1984), nr. 1, p. 18.

de „loc” sau „stare” și de „clipă”, de moment. Expresia „vor învia întâi” este pusă în comparație cu cei vii, care „într-o clipă” se vor schimba în trupuri nesticăcioase, după învierea celor morți, indiferent de starea lor morală⁵⁷. De altfel, Mântuitorul arată foarte clar simultaneitatea învierii și judecării tuturor oamenilor, a celor drepti și a celor păcătoși, în mai multe parabole, precum cea cu sămânța din țarină (Mt. 13, 37-43); cu năvodul (Mt. 13, 47-50); în pilda talașilor (Mt. 25, 14-30), dar și, în mod direct, prin cuvintele Sale: „Căci vine ceasul în care toți cei din morminte vor auzi glasul Lui, și vor ieși cei ce au făcut cele bune, spre învierea vieții, iar cei ce au făcut cele rele, spre învierea osândirii” (In 5, 28-29).

Temeiul suprem pe care Sfântul Apostol Pavel îl aduce pentru dovedirea învierii celor adormiți este învierea Mântuitorului Însuși, Care S-a făcut „începătură (a învierii) celor adormiți” (I Cor. 15, 20). Căci după cum credem că Iisus a murit și a înviat, tot așa trebuie să credem că Dumnezeu va învia pe cei adormiți, prin intermediul lui Hristos și împreună cu El (I Tes. 4, 14; I Cor. 15, 12). El aduce, de asemenea, exemplul bobului de grâu, care se seamănă în brazda pământului pentru a răsări la o nouă viață (I Cor. 15, 36-37)⁵⁸. Cu privire la această analogie, Sfântul Ioan Damaschin zice: „Privește la semințele îngropate în brazdă ca în morminte! Cine este cel care a pus în ele rădăcini, tulpină, frunze, spice și țepii cei foarte fini ai spicului? Nu Creatorul tuturor? Nu porunca Celui care a creat toate? Crede, deci, că la fel va fi și învierea morților, prin voința și semnul dumnezeiesc. Căci la Dumnezeu puterea coincide cu voința. Prin urmare, vom învia. Sufletele se vor uni cu trupurile, iar acestea vor fi nesticăcioase, pentru că vor dezbrăca stricăciunea. Astfel ne vom apropia de înfricoșatul scaun de judecată al lui Hristos”⁵⁹.

Dar învierea generală a morților va avea loc deodată cu înnoirea întregii creații, cu transfigurarea și spiritualizarea ei. Făptura lui Dumnezeu, care „împreună suspină”, așteptând ziua izbăvirii ei din robia stricăciunii în care a fost supusă odată cu căderea omului în păcat (Rom. 8, 19-22), se va transforma într-un „cer nou și un pământ nou” (Apoc. 21, 1), deodată cu restaurarea definitivă a oamenilor prin înviere. Sfântul Simeon Noul Teolog zice, în

⁵⁷ I. Mircea, *op. cit.*, p. 925.

⁵⁸ D. Stamatoiu, *op. cit.*, p. 116.

⁵⁹ Sf. Ioan Damaschin, *op. cit.*, p. 205.

acest sens: „Trupurile oamenilor nu trebuie să învie înainte de înnoirea tuturor creaturilor. Și precum prima dată s-a creat lumea nesticăcioasă și pe urmă s-a plăsmuit omul, la fel trebuie să se facă nesticăcioase și trupurile oamenilor, ca să se facă iarăși duhovnicești și nemuritoare și să locuiască într-o locuință nesticăcioasă, veșnică și duhovnicească”⁶⁰.

Părintele Dumitru Stăniloae spune că dacă tehnica mai nouă a descoperit posibilă prezența imaginii unui trup la orice distanță prin lumina răspândită de el, tot așa dumnezeiasca lumină, care va coplesi materia trupurilor înviate și a universului întreg, va face posibilă prezența oamenilor întreolaltă, nu numai prin imagine, ci în mod real, oriunde, prin voință și iubire, dacă se află în aceeași lumină a lui Hristos. În universul transfigurat de la Parusie, „distanțele sunt depășite de cei ce se află în lumina lui Hristos, deci în Hristos Însuși, Care cuprinde în lumina trupului Său toate. Toți cei ce se vor îmbrăca deplin în Hristos vor fi uniți la judecata din urmă și după aceea în veci, privindu-L împreună pe Hristos și privindu-se cu iubire unii pe alții. Și lumea, devenită mediu desăvârșit, un organ transparent al luminii dumnezeiești, al prezenței Lui, dar și al iubirii între oameni și al înțelegerii lor, își va descoperi frumusețile ei tănuite, nedespărțite de cele dumnezeiești și omenești. Lumina dumnezeiască va face arătate toate frumusețile ei ținute sub întuneric de patimile omenești, întuneric care arată acum în lume mai mult ceea ce satisface poftele trupești, egoiste”⁶¹.

În ce privește Judecata universală, aceasta va însoți Parusia, sau mai bine zis va fi una cu ea și va cuprinde toate creaturile raționale, oamenii și îngerii (Fp. 17, 31; Rom. 2, 16; 16, 10; II Cor. 5, 10; I Cor. 6, 3). Toți se vor înfățișa înaintea judecății lui Dumnezeu și vor fi judecați pentru toate faptele lor, chiar și cele mai ascunse (I Cor. 4, 5; Rom. 2, 15-16). Sentința va fi irevocabilă și va avea drept consecință separarea veșnică a celor buni de cei răi. Primii vor urma pe Domnul întru slava Sa (I Tes. 4, 17), iar cei din urmă vor suferi ca pedeapsă „pieirea veșnică de la fața Domnului

⁶⁰ Syméon le Nouveau Théologicien, *Traitées théologiques et éthiques*, vol. I, p. 11, apud Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Editura Anastasia, București, 1993, p. 133.

⁶¹ *Ibidem*, p. 134.

și de la slava puterii Lui” (II Tes. 1, 9), conform unei dreptăți riguroase (II Tes. 1, 6-7)⁶².

Dreptul Judecător este Mântuitorul Hristos, Care va despărți pe oameni prin îngerii Săi, în două cete, dreptii la dreapta, iar păcătoșii la stânga (Mt. 24, 31; 25, 31-41). Și sfinții vor judeca lumea (Mt. 19, 28; I Cor. 6, 2-3), așa după cum le-a promis Domnul Hristos.

Faptele vor fi apreciate după măsura luminii primite prin Revelația dumnezeiască (numai pe cale naturală sau și pe cale pozitivă, directă), potrivit cuvântului Sfântului Apostol Pavel: „Câți, deci, fără lege, au păcătuit, fără lege vor și pieri; iar câți au păcătuit în lege, prin lege vor fi judecați” (Rom. 2, 12). Cei răi vor fi îndepărtați de Domnul și privați pentru totdeauna de vederea slavei Sale (II Tes. 1, 9), iar cei drepti vor fi în eternitate uniți cu Hristos și se vor bucura veșnic de prezența Sa, cuprinși de o fericire care depășește orice înțelegere umană: „Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El” (I Cor. 2, 9)⁶³.

Când vorbim despre Judecata universală, cuvintele pe care le întâlnim în Sfânta Scriptură ne duc cu gândul la un tribunal. În realitate însă, Judecata de Apoi va reprezenta mai curând o „revelație” – revelarea stării duhovnicești a omului. Toate imaginile folosite cu privire la aceasta au un caracter simbolic; atât sfinții, cât și Mântuitorul Însuși folosesc descrieri și imagini pe care oamenii să le poată înțelege. Prin urmare, trebuie să trecem dincolo de imagini și să le pătrundem conținutul și esența. Potrivit Sfântului Simeon Noul Teolog, „anevoie este de tâlcuit cuvântul despre Judecată, că nu este vorba despre lucruri care sunt de față și se văd, ci despre lucruri viitoare și care nu se văd”⁶⁴.

Din analiza textelor patristice referitoare la Judecata de Apoi reiese că aceasta nu are nimic în comun cu procesele justiției, ci reprezintă dezvăluirea de către Hristos a stării duhovnicești lăuntrice a omului. Cei care în timpul vieții au fost renăscuți pentru viața în Hristos, prin Sfântul Duh, se vor vădi atunci tuturor, se va arăta înrudirea lor cu Hristos și vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor (Mt. 13, 43). Aceia care însă nu au fost renăscuți duhovnicește

⁶² D. Stamatiou, *op. cit.*, p. 118.

⁶³ *Ibidem*, p. 119.

⁶⁴ Cf. H. Vlachos, *op. cit.*, p. 180.

și, mai ales, cei care și-au întunecat sufletul cu patimi de ocară se vor vădi tuturor ca atare, deoarece ei nu împărtășesc harul dumnezeiesc. Așa cum soarele cel văzut, atunci când răsare, răspândește lumină asupra tuturor lucrurilor, tot așa se va întâmpla și la a doua venire a Soarelui dreptății – Hristos Domnul, Care va dezvălui prin lumina Sa toate cele ascunse ale oamenilor⁶⁵.

Dar această lumină, acest foc spiritual și dumnezeiesc al lui Hristos, care va străbate creația transfigurată și care nu poate fi alta decât lumina cea necreată a harului, va fi percepută în mod diferit de ființele personale, raționale și libere, îngerii și oamenii. Referindu-se la aceasta, Sfântul Vasile cel Mare spune că acest „foc” are în sine două puteri: una arzătoare și neluminoasă (întunecoasă), iar alta, nearzătoare și luminoasă. Glasul Domnului în ziua Judecării desparte cele două puteri, făcând ca partea crudă, întunecoasă și arzătoare a focului să rămână celor vinovați de ardere, iar partea cea luminoasă, strălucitoare și nearzătoare să fie sortită celor ce au să se bucure întru veselie⁶⁶. Din cuvintele Sfântului Vasile cel Mare ne dăm seama, mai lămurit, de ce în Împărăția bucuriei veșnice „dreptii vor străluci ca soarele” (Mt. 13, 43) și „vor fi asemenea cu îngerii, fiind fii ai lui Dumnezeu și fii ai învierii” (Lc. 20, 36).

Chiar și pentru îngerii buni, Judecata universală va însemna o descoperire a planului lui Dumnezeu, simțind mai adânc atotputernicia și iubirea Lui atunci când vor constata că cei drepti sunt asemenea lor, văzându-L pe Dumnezeu, ca și ei, „față către față” (I Cor. 13, 12). „Prin aceasta se accentuează și mai mult autoritatea copleșitoare a Judecătorului, interesul infinit cu care toată creația aștepta acest act de supremă revelare a viitorului ei și sensul desăvârșirii ei în timp și frica nemăsurată a celor ce așteaptă decizia lui Hristos cu privire la veșnica lor existență.”⁶⁷

Dar cu totul alta va fi starea demonilor și a păcătoșilor la Judecata din urmă. Dacă în ceruri sunt „mii de mii de îngeri” care slujesc și se închină lui Dumnezeu (Dan. 7, 10), există și „întunericuri de întunericuri” de îngeri căzuți, de la care Dumnezeu Își va întoarce fața, și ei vor rămâne în „întunericul cel mai din afară”

⁶⁵ *Ibidem*, p. 188.

⁶⁶ Sf. Vasile cel Mare, *Omiliile la Psalmi*, P.G. XXIX, 297, apud I. Mircea, *op. cit.*, p. 927.

⁶⁷ D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. III, p. 432.

(Mt. 25, 30). Pentru demoni și pentru oamenii care le-au făcut voia, Dumnezeu este „foc mistuitor” (Evr. 12, 29). „Ei simt prezența lui Dumnezeu, dar ca foc, nu ca slavă, și mărimea întunecimii produsă de ei nu-i lasă nici pe cei destinați întunericului să vadă slava lui Hristos. Astfel, la focul durerii pricinuite de întoarcerea feței lui Hristos de la ei și pentru cei ce au refuzat lumina comuniunii pe pământ și la întunericul halucinant pus de cei răi peste lume se adaugă focul și întunericul îngerilor răi.”⁶⁸

Prin a doua Venire, prin învierea morților, prin Judecata universală și înnoirea lumii, Hristos intră într-o nouă relație cu creația Sa, descoperindu-și măreția pe care nu și-o descoperise înainte. Aceasta va reprezenta o nouă revelație, a slavei veșnice în care a ridicat omenitatea, și totodată o mai deplină arătare a lui Dumnezeu prin omenitate. În Hristos-Judecătorul oamenii vor vedea, într-o nouă lumină, umanitatea Lui, dar și pe Dumnezeu într-o nouă descoperire⁶⁹.

3. „Cer nou și pământ nou” – trupurile înviate, transfigurate datorită împărtășirii cu Trupul cel înviat al Mântuitorului

Odată cu Parusia, aspectul actual al lumii se va sfârși și va începe o lume nouă, un „cer nou și un pământ nou” (Apoc. 21, 1). Aceasta va marca începutul veacului ce va să fie, al eternității, când se va inaugura pe acest pământ înnoit „împărăția cea fără de sfârșit” a lui Hristos, „împărăția harului” transformându-se astfel în „împărăția slavei”⁷⁰.

Apostolul Pavel zice: „Chipul acestei lumi trece” (I Cor. 7, 31), iar Evanghelistul Ioan scrie cum a văzut că „cerul și pământul au fugit dinaintea feței Dreptului Judecător” (Apoc. 20, 11). S-ar desprinde de aici, pe de o parte, ideea că lumea actuală – cosmosul – va trece și va apărea alta nouă, sau, pe de altă parte, că aceste stihii vor fi înnoite, transfigurate și spiritualizate. Revelația dumnezeiască ne arată că este vorba de *o transfigurare a universului, în sensul înnoirii și eternizării creației, și nu de distrugere sau aneantizare*. Acesta este motivul pentru care Părintele Dumitru Stăniloae, în lumina teologiei patristice, nu folosește sintagma de „sfârșit al lumii”, ci pe aceea de „sfârșitul chipului actual al lumii”.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 433.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 441.

⁷⁰ I. Mircea, *op. cit.*, p. 928.

Mântuitorul a spus că în Ziua cea mare „puterile cerurilor se vor clătina și stelele vor cădea din cer” (Mt. 24, 29), iar Sfântul Apostol Petru scrie: „Cerurile vor pieri cu vuiet mare, stihiiile arzând se vor desface, pământul și lucrurile de pe el se vor mistui (...). Cerurile, luând foc, se vor nimici, iar stihiiile aprinse se vor topi” (II Pt. 3, 10-12). Tot el vorbește însă și de lumea cea nouă: „Dar noi așteptăm, potrivit făgăduințelor Lui, ceruri noi și pământ nou, în care locuiește dreptatea” (3, 13). Aceste „făgăduințe” despre care vorbește Apostolul privesc tocmai desăvârșirea sau „plinirea” lumii și ele au fost prezise de prooroci (Amos 5, 18; Ps. 101, 6-27; Is. 65, 17; 66, 22).

Arderea și consumarea acestei lumi prin foc rămân pentru noi o taină de nepătruns a descoperirii divine, dar, așa cum s-a mai spus, nu poate fi vorba de un foc material, ci de „focul dumnezeiesc”, care nu nimicește materia, ci numai o transformă, o purifică, în scopul înnoirii ei. Este acel „foc” despre care vorbea Sfântul Vasile cel Mare, care pe cei drepti îi luminează și îi ferește, iar pe cei păcătoși îi întunecă și îi chinuiește, îi arde dar nu-i nimicește⁷¹.

Dar în acest context, trebuie să mai spunem că omenirea nu stă pasivă în așteptarea unui cer nou și pământ nou. Ea este chemată, prin structura ei imprimată de Creator, să participe la transfigurarea și desăvârșirea lumii, atât cât îi stă în putință. Deși omenirea nu poate realiza integral acest ideal, ea are totuși tendința de a se apropia de el, pe căi diferite. De exemplu, medicina vrea să vindece bolile și, dacă s-ar putea, să ne scape chiar de moarte; arta vrea să ne dea idealul suprem; știința urmărește să ne facă a cunoaște ființa lucrurilor, iar tehnica să ne procure mijloace pentru a ne putea îmbunătăți viața. Ea ne procură ochi (microscopul și telescopul) cu care putem vedea cele mai mici sau cele mai îndepărtate lucruri; oferă urechi (telefon, radio), cu care auzim la distanță; aripi (avion), cu care ne ridicăm în aer etc. Toate acestea sunt mărturii că tindem spre desăvârșire, spre Dumnezeu; tindem spre o lume superioară, spre o lume nouă, spre un pământ nou și un cer nou⁷². Această înnoire a lumii este „așteptată” și „grăbită”, totodată, după cuvântul Apostolului Petru, printr-o tot mai bună „viețuire a noastră în sfințenie și cucernicie” (II Pt. 3, 11-12). Ea este „așteptată”

⁷¹ *Ibidem*, p. 929.

⁷² D. Stamatiu, *op. cit.*, p. 121.

și „grăbită” de lume, o așteptare a creștinilor în pregătire continuă spre a deveni mai buni, mai dreapți, mai sfinți, atrăgând și pe alții pe calea mântuirii, pentru a spori numărul dreptilor și sfinților pregătiți pentru Împărăția luminii și a slavei veșnice. De aceea se roagă creștinii: „Amin! Vino, Doamne Iisuse! (Apoc. 22, 20).

Unii gnostici, manihei și eretici din Evul Mediu învățau că lumea actuală se va nimici cu totul. În același fel învăța și Origen, susținând însă că, după dispariția lumii actuale, va urma o nouă apariție a ei. Învățătura lui Origen – *αποχατάστασις τῶν πάντων* – a fost condamnată de Sinodul V Ecumenic prin aceste cuvinte: „De va zice cineva că Judecata viitoare înseamnă desființarea desăvârșită a trupurilor și că la sfârșitul lumii este firea imaterială și nimic nu va mai exista după aceea din materie, ci numai spiritul, să fie anatema”⁷³.

Lumea nouă (universul transfigurat) va fi, așadar, purificată și reînnoită prin „focul Dumnezeirii”, oferind oamenilor mediul cel mai favorabil fericirii în comuniune deplină de iubire desăvârșită. Trupurile înviate, transfigurate, datorită împărtășirii cu Trupul cel înviat al Mântuitorului, vor fi pline de slavă și strălucire, oferind sufletelor posibilitatea unei vieți plenare, de bucurie fără sfârșit.

În Împărăția lui Dumnezeu nu poate fi vorba de monotonie, de plictiseală sau de saturație, deoarece viața veșnică este un urcuș neîncetat ce întreține o fericire continuă. Învățătura Sfinților Părinți despre epectază – urcușul continuu al sufletelor, de la bucuria unirii cu Dumnezeu la mai multă unire – se opune „săturării” origeniste, care a făcut sufletele să iasă plictisite din starea de fericire de la început și care ar putea să le facă să repete mereu această ieșire după ce au ajuns din nou în ea⁷⁴.

Părintele Dumitru Stăniloae descrie starea bucuriei epectatice din Împărăția lui Dumnezeu în cuvinte de o frumusețe inegalabilă: „Viața viitoare va fi o duminică fără sfârșit sau paradisul regăsit și eshatologia inaugurată, clipa aurorii cu al ei minunat «deodată» și lumina fără asfințit a zilei a opta, în care Dumnezeu va fi totul în toate. Aceasta arată că sfârșitul sau viața de veci nu e o simplă revenire la început, o revenire la un punct de unde poate reîncepe ciclul temporal, ci o înaintare în același infinit. El nu înseamnă o

⁷³ Cf. *ibidem*, p. 122.

⁷⁴ D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. III, p. 450.

înaintare într-un timp linear nesfârșit, căci stă la sfârșitul timpului, ci într-o infinitate gustată mereu, dar care nu satură niciodată”⁷⁵.

*

În concluzie, studiul de față vrea să răspundă angoasei omului secularizat de astăzi, care trăiește sub spectrul sfârșitului iminent, catastrofal, al lumii. Din perspectiva credinței creștine ortodoxe – întemeiată pe actul suprem al Învierii lui Hristos –, universul are o finalitate pozitivă imprimată de Creator, fapt pentru care nu va fi desființat, ci transfigurat într-un „cer nou și pământ nou” (Apoc. 21, 1), învăluit în lumina iubirii divine intratrinitare. Cu atât mai mult, omului – ființă personală, rațională și liberă – îi este pregătită viața veșnică, prin înviere, pe care el trebuie să o anticipeze încă din etapa vieții biologice. Iată de ce, atât timp cât trăiește în lumea pământească, omului îi revine responsabilitatea maximă de a fructifica darul libertății în scopul săvârșirii binelui voit de Dumnezeu, pregătindu-se astfel pentru viața veșnică fericită.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 451.

The orthodox eschatology based on the belief in resurrection and the spectrum of death in contemporary mentality

Rev. Ph.D. Ilie MACAR

The resurrection of the bodies is a concrete statement and an essential promise of divine revelation and the eschatology cannot be separated from the cosmology, because it defines the ultimate goal of human hope. If we believe that after its dissolution this body will be someday reconstituted in a "biological" working and that its resurrection is possible, this means that we accept this dogma with all its consequences in terms of the universe and matter. This is not contrary to contemporary scientific research; on the contrary, in many ways it is consistent with them.

As the foundation of Christian faith, the Resurrection of Christ reveals the full value of human life which shifts to eternal life, giving to the man the belief that the death has not the last word, but the life and the happiness with Christ. To the man – personal being, rational and free – it is ready eternal life through the resurrection, that must be anticipate since his biological life. Here's why, as long as he lives in the earthly world, the man has the maximum responsibility to harness the gift of the freedom in order to perpetrate the good willed by God, thus preparing himself for the eternal joyful life.